

СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ У СФЕРІ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ

ESTABLISHMENT AND DEVELOPMENT OF UKRAINIAN LEGISLATION IN THE SPHERE OF INTELLECTUAL PROPERTY

Кобрусєва Є.А., д.ю.н., професор кафедри адміністративного і кримінального права
Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара

Горьчов І.Д., аспірант II року навчання кафедри адміністративного і кримінального права
Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара

«Кожен має право володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю, результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності»

Конституція України

У статті проаналізовано особливості становлення та розвитку законодавства України у сфері інтелектуальної власності, ключові напрями й етапи впровадження в Україні Національної стратегії розвитку сфери інтелектуальної власності. З'ясовано, що найперспективнішими напрямками у сфері інтелектуальної власності наразі є аграрна галузь, промисловість та інформаційні технології. Теоретично обґрунтовано, що лише за умови створення, придбання, ефективного використання та охорони інтелектуальної власності розвиток економіки країни буде успішним. Розглянуто історію становлення патентів, розкрито особливості дефініції «інтелектуальна власність». Констатовано, що підписання у 1994 році між Євросоюзом та Україною Угоди про партнерство та співробітництво зобов'язало Україну у найкоротший термін привести чинне законодавство у відповідність до норм європейського законодавства. Проаналізовано чинне законодавство України, яке регламентує діяльність у сфері інтелектуальної власності. Зроблено висновок, що незважаючи на позитивну динаміку щодо удосконалення та розвитку вітчизняного законодавства у сфері інтелектуальної власності, дієвих змін у правовому регулюванні відносин у даному напрямі не відбулося, у окремих випадках прослідковуються невідповідність та відсутність узгодженості між кодексами та спеціальними законами, які регламентують діяльність у даному напрямі. Розкрито сутність, особливості та основні завдання Національної економічної стратегії на період до 2030 року, проєкту Національної стратегії розвитку сфери інтелектуальної власності в Україні на період 2020–2025 років. Обґрунтовано, що без єдиного підходу до політики держави у сфері інтелектуальної власності ні судово, ні правова реформи не знайдуть своєї практичної реалізації. Належний захист прав інтелектуальної власності та створення необхідних механізмів для її функціонування сприятиме не лише розвитку людського капіталу, але й стане «фундаментальним інструментом» при створенні сприятливого середовища для інновацій, інвестицій та винахідництва.

Ключові слова: інтелектуальна власність, патент, вітчизняне законодавство, охорона та захист, міжнародні угоди.

The article analyzes the peculiarities of the formation and development of Ukrainian legislation in the field of intellectual property, the key directions and stages of the implementation of the National Strategy for the Development of Intellectual Property in Ukraine. It was found that the most promising directions in the field of intellectual property are currently the agricultural sector, industry and information technologies. It is theoretically justified that only under the condition of creation, acquisition, effective use and protection of intellectual property, the development of the country's economy will be successful. The history of the formation of patents is considered, the peculiarities of the definition of "intellectual property" are revealed. It was established that the signing of the Partnership and Cooperation Agreement between the European Union and Ukraine in 1994 obliged Ukraine to bring the current legislation in line with European legislation as soon as possible. The current legislation of Ukraine, which regulates activity in the field of intellectual property, is analyzed. It was concluded that despite the positive dynamics regarding the improvement and development of domestic legislation in the field of intellectual property, there have been no effective changes in the legal regulation of relations in this direction, in some cases there are inconsistencies and lack of coherence between codes and special laws that regulate activities in this area directly. The essence, features and main tasks of the National Economic Strategy for the period up to 2030, the project of the National Strategy for the Development of Intellectual Property in Ukraine for the period of 2020–2025 are revealed. It is substantiated that without a unified approach to state policy in the field of intellectual property, neither judicial nor legal reforms will find their practical implementation. Proper protection of intellectual property rights and the creation of the necessary mechanisms for its functioning will contribute not only to the development of human capital, but will also become a "fundamental tool" in creating a favorable environment for innovation, investment and invention.

Keywords: intellectual property, patent, domestic legislation, protection and protection, international agreements.

Наразі «інформація та знання перетворюються в рушійну силу інноваційного розвитку суспільства, творча розумова діяльність набуває статусу пріоритетної стратегічної діяльності, а проблеми стимулювання та захисту інтелектуальної власності стають першочерговими для всіх країн світу» [1, с. 6]. І лише за умови створення, придбання, ефективного використання та охорони інтелектуальної власності розвиток економіки країни буде успішним.

Зазначимо, що в Україні щорічно реєструється понад 13000 патентів, з них більшість патенти на винахід, менше патентів на корисну модель. Найперспективнішими напрямками є аграрна галузь, промисловість та інформаційні технології. На думку Р.О. Стефанчука, «складова інтелектуальної власності у внутрішньому валовому продукті країн Європейського союзу становить понад 40 відсотків. Саме

завдяки їй там створено 82 млн робочих місць. Натомість Україна і досі знаходиться в групі країн, що тільки розвиваються, тому вітчизняні показники значимості ІР-сфери в економіці країни в рази гірші» [2]. Окрім того, сфера інтелектуальної власності потребує захисту та розвитку. Патентні права використовуються як засіб для шантажу, здириництва, недобросовісної конкуренції та інших протизаконних дій. В.Н. Коен зазначав, що «більш ніж 70% інноваційних компаній отримують патенти заради єдиної мети – блокування діяльності своїх конкурентів» [3]. Інновації залежать від наявності надійних, разом із тим збалансованих патентних систем, що дозволяли б уникнути розмитих (нечітких) формулювань, якими користуються компанії для того, щоб надалі заявити, що в первісному, неоднозначно сформульованому патенті вже було вказано успішно зарекомендований елемент продукту» [4].

Як бачимо, зростання ролі інституту інтелектуальної власності обумовлює нагальну потребу у дієвих механізмах щодо охорони та захисту інтелектуальної власності в Україні, відповідно потребує проведення додаткових наукових досліджень.

Серед науковців, які досліджували проблематику у сфері інтелектуальної власності, можна виділити таких як Г.О. Андрощук, Ю.О. Басова, О.Б. Бутнік-Сіверський, К.М. Горбачова, Г.В. Довгань, Г.М. Кожушко, Л.В. Освітня, О.П. Орлюк, Л.І. Работягова, О.Д. Святоцький, І.В. Шурдук та інші. Зазначені наукові надбання заслуговують на увагу, разом з тим, з урахуванням розвитку новітніх технологій та змінами вітчизняного законодавства, вони потребують додаткового вивчення.

Мета статті – з'ясувати особливості становлення та розвитку законодавства України у сфері інтелектуальної власності.

На думку деяких правознавців згадка про перші патенти мала місце у XIV столітті у Флоренції. У 1474 році у Венеціанській республіці видано указ, яким було передбачено, з метою запобігання використанню винаходів третіми особами, обов'язкове повідомлення органів влади про реалізацію винаходів. У разі, якщо винахід визнавався корисним, термін дії автоматично діяв упродовж 10 років. Дещо пізніше права власників патентів закріплені «Патентним законом Франції». У Англії, окрім «Статуту монополії», з 1632 року діяв «Закон про виключні права», відповідно до якого патенти видавались тільки на нові винаходи. Конституцією Сполучених Штатів Америки (США) 1787 року передбачався захист прав інтелектуальної власності, який вважався одним з основних прав, який суттєво вплинув на розвиток економіки США. До речі, саме в США до вересня 2012 року пріоритетність патентів діяла «за принципом перший, хто винайшов, після 2012 року почала діяти система, перший, хто подав заявку» [5]. Для прикладу, «рентгенівські промені» відкрито у кінці XIX століття В. Рентгеном. Відомо, що фізик тривалий час відмовлявся отримувати патент, не вважаючи своє дослідження джерелом доходів [5]. Початковим призначенням патентів було забезпечення передачі технічних знань, тобто розкриття патентної інформації сприяло уникненню повторів технічних рішень.

Що стосується дефініції «інтелектуальна власність», то вона виникла у процесі тривалої практики закріплення за певними особами їхніх прав на результати інтелектуальної діяльності [6]. Всесвітня організація інтелектуальної власності, членом якої з 1970 року є Україна, вкладає у поняття «права інтелектуальної власності» подвійний зміст – у переважній більшості майнові та авторські права, у меншій мірі – особисті та немайнові права, а також промислова власність. Відповідно до Паризької Конвенції про охорону промислової власності та Бернської Конвенції про охорону літературних творів та творів мистецтва, право інтелектуальної власності поділяється на: авторське право та право промислової власності [7]. На думку Г. Андрощука, «патент відображає виключне право на винахід, надане урядом на обмежений період часу, якщо винахід відповідає трьом основним критеріям, якими є новизна, неочевидність і корисність, в обмін на розкриття патентної інформації перед громадськістю» [8].

У 1994 році між Євросоюзом та Україною було підписано Угоду про партнерство та співробітництво, якою передбачено відповідні норми щодо належного рівня охорони й реалізації прав інтелектуальної власності. Таким чином, підписання угоди зобов'язало Україну у найкоротший термін привести чинне законодавство у відповідність до норм європейського законодавства.

Вартим уваги є те, що чинне законодавство у певний період часу мало силу лише в межах тієї країни, яка його прийняла, поза межами держави правова охорона інтелектуальної діяльності була відсутня. Це, як наслідок, спри-

яло використанню результатів винаходу як без дозволу власника, так і без виплати винагороди. Зважаючи на це, «з кінця минулого століття почали укладатися міжнародні угоди щодо охорони прав на результати діяльності поза межами країни виникнення» [1, с. 16]. На думку деяких правознавців (Ю. Басова, Г. Кожушко, І. Шурдук) зазначені міжнародні угоди у певних напрямках діяльності показали свою ефективність, що сприяло створенню міжнародної системи охорони інтелектуальної власності, яка наразі нараховує 25 нормативно-правових актів. Зазначимо, що до понад 20 з них приєдналася і Україна.

В Україні правовідносини у сфері інтелектуальної власності регламентовано: статтями 41, 54 Конституції України; КУпАП, КАСУ, Кодексом законів про працю, Цивільним, Господарським, Кримінальним, Митним кодексами України; законами України «Про ефективне управління майновими правами правовласників у сфері авторського права і (або) суміжних прав», «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі», «Про охорону прав на промислові зразки», «Про охорону прав на знаки для товарів і послуг», «Про охорону прав на зазначення походження товарів», «Про охорону прав на сорти рослин», «Про охорону прав на топографії інтегральних мікросхем», «Про авторське право і суміжні права»; постановами Кабінету Міністрів України «Питання Міністерства економічного розвитку і торгівлі», «Деякі питання надання Міністерством освіти і науки і Державною службою інтелектуальної власності платних адміністративних послуг», «Про утворення Державної патентної бібліотеки», «Про затвердження Національного стандарту № 4 «Оцінка майнових прав інтелектуальної власності», «Про утворення Ради з питань інтелектуальної власності»; відомчим нормативно-правовим актом «Деякі питання організації діяльності у сфері інтелектуальної власності» у частині, що стосується діяльності, пов'язаної з оформленням прав на об'єкти інтелектуальної власності.

Слід зазначити, що у 2016 році схвалено Концепцію реформування державної системи правової охорони інтелектуальної власності в Україні, яка була розроблена в рамках виконання Стратегії сталого розвитку «Україна-2020» (розпорядження Кабінету Міністрів України від 01.06.2016 № 402-р), у 2017 році прийнято закони України «Про державну підтримку кінематографії в Україні» (№ 1977-VIII) та «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів» (доповнено положення процесуального законодавства України про Вищий суд з питань інтелектуальної власності), у 2018 році прийнято Закон України «Про ефективне управління майновими правами правовласників у сфері авторського права і (або) суміжних прав».

Окремо звернемо увагу на норми законів України «Про внесення змін до деяких законів України щодо створення Національного органу інтелектуальної власності» [9] від 14.10.2020, яким розмежовано функції Міністерства економіки України та Національного органу інтелектуальної власності (НОІВ) та забезпечено перехід від трирівневої до дворівневої системи захисту інтелектуальної власності, а також «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення охорони і захисту прав на торговельні марки і промислові зразки та боротьби з патентними зловживаннями» (від 16.08.2020 № 815-IX) та «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо реформи патентного законодавства» (від 21.07.2020 № 816-IX), якими передбачено імплементацію міжнародних норм.

Разом з тим, незважаючи на позитивну динаміку щодо удосконалення та розвитку вітчизняного законодавства у сфері інтелектуальної власності, «суттєвих змін, на думку Г. Довгань, у правовому регулюванні відносин

у даному напрямі не відбувається, особливо, що стосується сфери судового захисту [10]. Слушною у даному контексті є і наукова думка О. Орлюк, яка наголошує на тому, що «вітчизняне законодавство з інтелектуальної власності має суперечливий характер (невідповідність та відсутність узгодженості між кодексами та спеціальними законами, які регламентують діяльність у даному напрямі» [11].

Україна наразі перебуває у групі країн Priority Watch List, які не забезпечують захисту прав інтелектуальної власності та щодо яких ведеться спостереження Управлінням торгового представника США (використання неліцензійного програмного забезпечення та відсутність дієвих механізмів щодо боротьби з порушенням авторських прав в Інтернеті). Проблеми у сфері захисту прав інтелектуальної власності підтверджуються і низькими рейтингами України за показником «Захист інтелектуальної власності» у рейтингах Глобального індексу конкурентоспроможності.

З метою покращення ефективності діяльності у даному напрямі, у березні 2021 року затверджено Національну економічну стратегію на період до 2030 року (постанова Кабінету Міністрів України № 179) [12], якою не лише акцентовано увагу на недостатньому рівні захисту прав інтелектуальної власності, але й окреслено основні завдання у частині, що стосується забезпечення охорони і захисту прав інтелектуальної власності: приведення вітчизняного законодавства до вимог законодавства ЄС, а також імплементація їх позитивної практики; розвиток системи розширеного та обов'язкового колективного управління авторськими та (або) суміжними правами; удосконалення адміністративних процедур захисту прав інтелектуальної власності; прозорість та підзвітність при виплаті винагороди правовласникам; створення спеціалізованого підрозділу по боротьбі з порушеннями прав інтелектуальної власності; подальший розвиток електронної

державної реєстрації та цифровізація всіх процесів щодо охорони і захисту прав інтелектуальної власності.

Зазначимо, що у проєкті Національної стратегії розвитку сфери інтелектуальної власності в Україні на період 2020–2025 років (Стратегія), підготовленої спільно з Всесвітньою організацією інтелектуальної власності, серед основних завдань – становлення ефективного державного управління у сфері інтелектуальної власності; удосконалення законодавства з охорони прав інтелектуальної власності та механізмів захисту прав інтелектуальної власності; внесення суттєвих змін у функції органів державної влади у сфері авторського права і суміжних прав у напрямках удосконалення процедури реєстрації прав за допомогою цифровізації, а також передбачення можливості вирішення спорів через процедуру альтернативного вирішення спору (арбітраж, медіація) тощо. Упровадження Стратегії передбачено у три етапи (2020–2021 рр., 2022–2023 рр., 2024–2025 рр.). Це сприятиме подальшому розвитку та функціонуванню Національної системи інтелектуальної власності на якісно новому рівні.

Таким чином, з метою забезпечення інтеграції України у міжнародний та європейський інтелектуальний простір, з урахуванням національних інтересів України, першочерговим завданням наразі є прийняття Стратегії розвитку сфери інтелектуальної власності на період 2020–2025 роки. Без єдиного підходу до політики держави у сфері інтелектуальної власності ні судова, ні правова реформи не знайдуть своєї практичної реалізації. Крім того, потребують спрощення процедури придбання, ефективного використання та охорони інтелектуальної власності як на території нашої держави, так і держав-членів Європейського Союзу. Належний захист прав інтелектуальної власності та створення необхідних механізмів для її функціонування сприятиме не лише розвитку людського капіталу, але й стане «фундаментальним інструментом» при створенні сприятливого середовища для інновацій, інвестицій та винахідництва.

ЛІТЕРАТУРА

1. Басова Ю.О. Патентознавство та ліцензування: навчальний посібник /Ю.О. Басова, Г.М. Кожушко, І.В. Шурдук. Полтава: ПУЕТ, 2019. 165 с.
2. Представники сфери ІР-власності готуються до масштабних змін. URL: <https://sud.ua/ru/news/publication/157038-predstavniki-sferi-ir-vlasnosti-gotuyutsya-do-masshtabnikh-zmin>.
3. Освітня Л.В. Зловживання патентними правами: сутність та поняття. *Приватне та публічне право*. 2019. № 4. С. 95–100.
4. Харріс Е. Лідери високотехнологічних компаній виступають за збалансовану систему ІС. URL: https://www.wipo.int/pressroom/stories/innovation_challenges.html.
5. Історія патентного законодавства. URL: <https://www.viconsult.com/ua/publikatsii/istoriia-patentnoho-zakonodavstva>.
6. Патент як спосіб захисту інтелектуальної власності. URL: <https://advislgl.if.ua/patent-yak-sposib-zahistu-intelektualnoyi-vlasnosti>.
7. Ханіна К. Генезис права інтелектуальної власності ЄС. *Інтелектуальна власність*. 2004. № 4. С. 44–54.
8. Андрощук Г. Патентна система у світовій економіці: сценарії розвитку. *Теорія і практика інтелектуальної власності*. 2010. № 4. С. 36–53.
9. Про внесення змін до деяких законів України щодо створення Національного органу інтелектуальної власності: Закон України від 16.06.2020 № 703-ІХ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/703-20>.
10. Довгань Г.В. Становлення та розвиток законодавства України про інтелектуальну власність (історико-правовий аспект): автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Львів. 2009. 19 с.
11. Орлюк О.П. Інтелектуальна власність в Україні: досвід, законодавство, проблеми, перспективи. *Право України*. 2011. № 3. С. 4–20.
12. Національна економічна стратегія на період до 2030 року. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennya-nacionalnoyi-eko-a179>.